

ERFGOED

PIET DE BAERE & JAN VAN DER FRAENEN

SCHATTEN OP ZOLDER?

EEN ONDERZOEK NAAR EEN PORTRETTEKENING VAN FIRMIN DEPREZ DOOR JOE ENGLISH

Honderd jaar na de dood van studentenleider en frontsoldaat Firmin Deprez in 1916 duikt uit familiebezit een grote portrettekening van Deprez op. Volgens de mondelinge overlevering binnen de familie Deprez gaat het om een portret getekend door kunstenaar Joe English. Wanneer het portret ter studie uit het kader wordt gehaald, blijkt er nergens een signatuur van een kunstenaar aanwezig te zijn.

In dit artikel wensen we uit te zoeken of het portret daadwerkelijk door Joe English is getekend. Op basis van historisch onderzoek brengen we een aantal elementen naar voren die deze vraag zouden kunnen beantwoorden. Eerst onderzoeken we de verlechttingsgeschiedenis van beide mannen en hun sociale netwerken. In welke context hebben ze elkaar ontmoet, welke gedeelde interesses en visies hebben ze en in welke netwerken vertoeven ze? Vervolgens onderzoeken we de kunsthistorische, stilistische en fysieke kenmerken van de tekening. Ook het doel van de tekening komt hierbij aan bod. Tot slot onderzoeken we de herkomstgeschiedenis van de tekening. Hoe is ze in het bezit van de familie Deprez gekomen? En wat vertelt deze herkomst over de geschiedenis van deze pentekening?

< Portrettekening van Firmin Deprez [Torhout, familiearchief Firmin Deprez]

FIRMIN DEPREZ EN JOE ENGLISH

Firmin Deprez wordt in mei 1890 geboren in het West-Vlaamse Kortemark. Op dertienjarige leeftijd verhuist hij naar Torhout. Zijn uitstekende schoolresultaten in Torhout bezorgen hem een plaatsje in het Klein Seminarie in Roeselare. Hij wordt er lid van verschillende studentenverenigingen, zoals de Houtlandersbond en de Thorhoutsche Studentengilde. In deze laatste komt Deprez voor het eerst echt in aanraking met het Vlaamse gedachtegoed. Hij leert er spreken en uiteenzettingen geven over onderwerpen rond de Vlaamse beweging.

^ Portret van Joe English (A. Watteyne, Brugge, 1910).
[Diksmuide, familiearchief English-Goedemé]

Na het Klein Seminarie trekt Deprez in oktober 1910 naar de Leuvense universiteit. Ook hier zal hij zich engageren in enkele studentenverenigingen, maar ook de Houtlandersbond blijft hij trouw. Hij neemt steeds verregaandere standpunten in. In 1911 spreekt hij over de vervlaamsing van de Gentse Hogeschool en in 1913 pleit hij voor meer Nederlandstalige kranten. Het is in deze context dat Deprez en Joe English elkaar voor het eerst ontmoeten. Wanneer Deprez zijn studies in Leuven start, heeft English daar al bekendheid en sympathie verworven bij de studenten, onder meer als humoristisch tekenaar voor het tijdschrift *Ons Leven* en als medewerker aan de lichtstoeten. Dat is de jaarlijkse parade met verlichte praalwagens doorheen Leuven. Bovendien ontwerpt English ook verenigingsvlaggen. In deze laatste hoedanigheid ontwerpt hij de Vlag van het Vlaamsch Verbond. Ze wordt vervaardigd in het borduuratelier Huis English – gerund door de vader van Joe English – in Brugge.¹ Het is via deze kunstzinnige activiteiten dat English en Deprez elkaar leren kennen. Vooral rond twee projecten werken ze samen: het collegetijdschrift *De Vlaamsche Vlagge* en de studentenvereniging *Amicitia*.

— 1 J. Uytvat, Een Vlagge, in: *Ons Leven*, Kerstnummer 1908, pp. 109-110. De vlag wordt bewaard in het Leuvense Archief en Museum van het Vlaams Studentenleven. Borduurwerk op zijde, 229 x 190 cm.

DE VLAAMSCH E VLAGGE EN AMICITIA

In 1910 wordt Deprez redacteur van *De Vlaamsche Vlagge* en vraagt hij Joe English om een kunstzinnige kaft te ontwerpen voor het tijdschrift. Deze nieuwe kaftomslag vol Vlaamse en christelijke symboliek wordt voor het eerst gebruikt bij de eerste aflevering van de vernieuwde jaargang 1910-1911.² *“De teekening van onzen Vlaamschen kunstenaar is meer dan een vluchtigen blik waard, want zij omvat heel ons programma”*, schrijft Deprez in het editoriaal van deze Kerst- en Nieuwjaarsaflevering. In erg lyrische bewoordingen geeft Deprez enthousiast uitleg bij de ideologische context en symboliek van English' tekeningen.

“Bijlange nog is de strijd in Vlaanderen niet uitgewoed. Al wordt misschien binnen kort het principie van 't Vlaamsch onderwijs erkend, nog houdt de kleingeestige vitterij der Vlaamschhatenden niet op, nog lange jaren blijven taalgrievens heerschen in private en publieke administratie, blijven taalwantoestanden tuschen hoogere en lagere klassen bestaan. Daar moeten wij, studenten, ook een waakzaam oog op nahouden en onrechtvaardigheden blijven aan de kaak stellen. Door 't onstuimige wereltij, zoo vaart de Vlaamsche jeugd met leeuw en kruis in top, ten hoogen hemel op, symbool van innerlijk streven naar zelfvolmaking door 't Christen-Vlaamsch Ideaal. Want wie zal zijne liefde voor Vlaanderen tot hooge werkelijkheid en flinke daden brengen, tenzij deze die gesterkt en gestaald is door een stevige karaktervorming tegen de gevaren van het moderne zinnelijk en wereldsch genotsleven?”³

^ Kaftomslag van *De Vlaamsche Vlagge*. Tekening en ontwerp Joe English, najaar 1910. [ADVN, VY 820]

² L. Vos & L. Gevers, *Dat volk moet herleven. De Vlaamsche Vlagge 1875-1933*, Leuven, 1976, p. 152.

³ Moeder Vlagge [= Firmin Deprez] in: *De Vlaamsche Vlagge*, jg. 37, 1910-1911, pp. 2-3.

- > Firmin Deprez als student in Leuven, ca. 1911-1914. [ADV N, VFAY 211]

Firmin Deprez is in 1911 een van de medestichters van Amicitia, een nieuwe studentenvereniging waaraan hij veel vrije tijd spendeert. Het doel is:

*"een gezelligen Vlaamschen kring te vormen, waar leden een omgeving vinden die hen bevrijdt van de ideaaldoodende strooming van onverschilligheid en halfheid; die hen aanzet zelf goed te blijven, immer vuriger christenen en betere Vlamingen te worden, en, door ernstigen arbeid in het steunen van elke loofwaardigde zaak, hun leert rondom zich goed te stichten tot verwezenlijking van het doel onze katholieke Vlaamsche Beweging: het Vlaamsch Vlaanderen immer dichter bij Christus brengen."*⁴

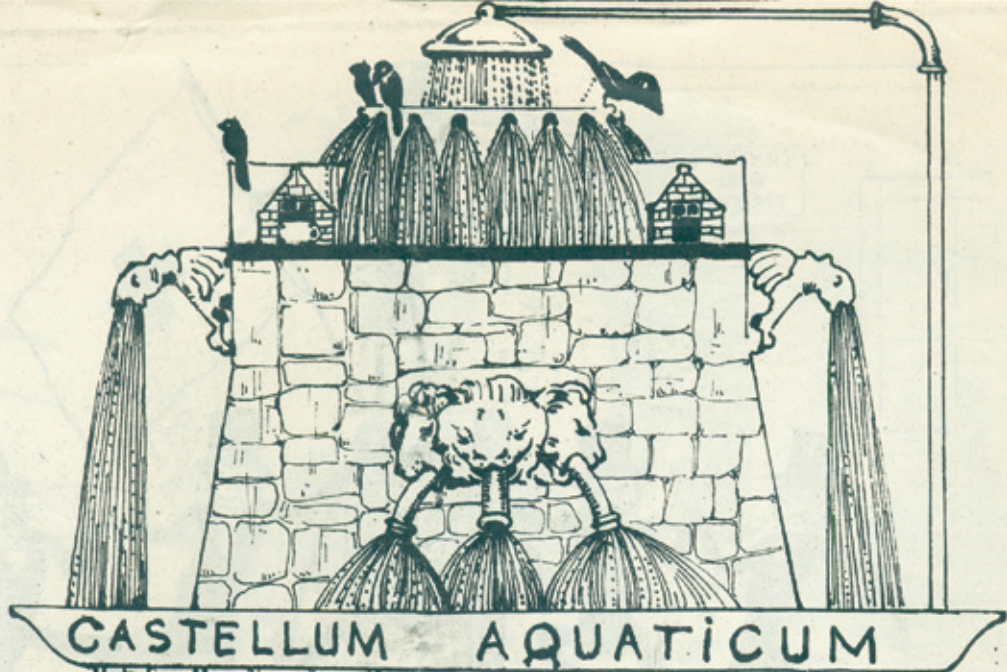
De vereniging wordt opgericht als reactie tegen het 'bierflamingantisme' van de studenten.

Ze is zeer christelijk en radicaal-Vlaams en heeft als doelstelling 'vorming en gezelligheid'. De eerste voorzitter is Prosper Thuysbaert, de erevoorzitter prof. dr. Emiel Vliebergh en de geestelijke leider priester Honoré Coppieters. Firmin Deprez is als student Letteren en Rechten, bestuurslid en leider van de 'stootgroep' van Amicitia, nl. de Ridderschap van St.-Michiel. Vooral de actieve West-Vlaamse studentenclubs hebben veel kritiek op de werking van de vereniging. Joe English visualiseert deze kritiek met veel humor. Het Leuvense studententijdschrift *Ons Leven* publiceert in 1912 English' humoristische tekening *Castellum Aquaticum*.⁵ Hiermee toont English aan dat hij wel wat sympathie koestert voor het gedachtegoed van Amicitia en Firmin Deprez, maar ook dat hij de nodige ironische afstand behoudt. In Leuven wordt het clubhuis van de studentenvereniging Amicitia spottend het 'Waterkasteel' genoemd en de leden 'waterkasteelheren'. Een kasteel maakt immers deel uit van het logo van de vereniging. In

- > *Castellum Aquaticum*. Spotprent van Joe English over de studentenvereniging Amicitia, verschenen in *Ons Leven* in 1912. [ADV N, VY 1633]

4 s.n., *Amicitia*, 1913-1914, Leuven, 1913, p. 7.

5 *Levenum Nostrum*, bijlage bij *Ons Leven*, jg. 24, 6 maart 1912, nr. 11, p. 4.

de voorgrond nemen de drie bestuurders van Amicitia een voetbad: links Thuysbaert, in het midden Vliebergh met krukken en rechts Coppieters. Op de achtergrond staat het Waterkasteel dat via een leiding in verbinding staat met het waterbad. De studenten-volgingen van Amicitia worden als zuigelingen gevoed met het water uit het voetbad. De boodschap is duidelijk: de leden van Amicitia zijn zoals zuigelingen, niet kritisch maar afhankelijk van de drank, het geestelijk voedsel dat door de leiding van de vereniging wordt aangevoerd. Omdat ze leven op water, zijn de leden bovendien consequent in hun kritiek op het bierflamingantisme. De tekening bevat talrijke leuke details zoals de watersproeiers met de vogels, de kotmadam die toekijkt, de karikatuurale portretten van de hoofdpersonages. Of English ook Deprez op deze spotprent afgebeeld heeft, is niet duidelijk.

Ondanks het feit dat English en Deprez elkaar kennen, bestaat er geen gekende briefwisseling tussen hen. Het persoonlijke archief van Firmin Deprez is jammer genoeg verloren gegaan. Maar ook in het zorgvuldig bewaarde archief van de familie English is geen correspondentie tussen beiden terug te vinden. Er zijn slechts enkele gepubliceerde tekeningen die naar Deprez verwijzen. Beide mannen hebben wel enige verwantschap in hun gedachtegoed, in tekeningen en teksten en in hun sociale netwerk. Zowel Deprez als English zijn katholieke West-Vlamingen, English geboren en opgegroeid in Brugge, Deprez in Kortemark en Torhout. English vervolmaakt zich als kunstschilder in Antwerpen en wordt in Leuven de illustrator van de Vlaamse studententijdschriften en ontwerper van de verenigingsvlaggen. Naast hun Vlaamse gedachtegoed worden ze allebei geïnspireerd door de Franciscaanse geest van dienstbaarheid, wat toen "*mannenadel en vrouweneerbied*" werd genoemd. Joe English is de oudste zoon van Henry English, die als tienjarige weesjongen vanuit het Ierse Waterford naar Brugge migreerde.⁶ Minder bekend is dat Firmin Deprez al van in zijn collegetijd ook gevoelig was voor de politieke en godsdienstige ontwikkelingen in Ierland.⁷ Het gemeenschappelijk gedachtegoed van beiden kan gekarakteriseerd worden als Vlaams, katholiek, Franciscaans én Iers.

DE EERSTE OORLOGSJAREN

Wanneer de oorlog uitbreekt in de zomer van 1914 is Firmin Deprez thuis. Zijn broer Cyriel is gemobiliseerd en zelf wacht hij de gebeurtenissen af. Halfweg oktober 1914 verlaat Firmin samen met een vriend zijn ouderlijke woning uit vrees voor het oprukkende Duitse leger. Ze trekken via Diksmuide naar Veurne en reizen na enkele dagen naar Frankrijk. Twee maanden later keert Firmin Deprez terug naar België. Hij vindt een kamer in De Panne.⁸ Daar werkt hij mee aan *De Belgische Standaard* van

6 P. De Baere & C. English, *Henry English een Vlaamse Ier in Brugge*, Brugge, 2018.

7 L. Ghesquière, *Firmin Deprez*, in: 20 jaar "*heldenhulde*", Diksmuide, 1936, p. 35.

8 Brief van Firmin Deprez aan Jules Callewaert, 24 september 1914, geciteerd in: M. Vanslebrouck, *Firmin Deprez (1890-1916)*, *Studentenleider en Uzersymbool*, Aartrijke, 1995, p. 143.

Franciscaan Ildefons Peeters⁹ en Juul Filliaert.¹⁰ Het is een vaderlandslievend, Vlaams, katholiek blad met een Roomse inslag. De krant is ook erg anti-Duits. Volgens de krant mogen de Vlamingen voor Duitsland geen enkele sympathie meer opbrengen. Ook over de Vlaamse Hoogeschool neemt *De Belgische Standaard* een duidelijk standpunt in: *“Liever geen Vlaamse hogeschool, dan ze te ontvangen uit de bebloede handen van de eedverbreker, van de dief en de moordenaar van ons volk.”*¹¹ Het eerste nummer verschijnt op 10 januari 1915. Deprez is er redactielid. Ook nu kruisen de wegen van English en Deprez elkaar, want ook English werkt mee aan *De Belgische Standaard*. Hij tekent als secretaris van het Secretariaat der Katholieke Vlaamsche Hoogstudenten ook de kaftomslag van Frans Daels¹² brochure *Voor onze Vrouwen*, die mede wordt uitgegeven door Amicitia van Deprez, en die van Joris Van Severens *Hoogstudent*.¹³

English doet al dienst in het leger, en bij Deprez knaagt het schuldgevoel. Hij voelt dat een zwaarder plicht¹⁴ hem roept, maar door zijn zwakke gezondheid is hij eerder al afgekeurd voor het leger. Toch wil hij soldaat worden. Op 24 februari meldt hij zich aan voor het Belgische leger als vrijwilliger, *“Want mijn land, mijn Vlaanderen is toch een deel van België! België’s vrijheid is Vlaanderens vrijheid! Niet van de Duitschers moeten we heil verwachten maar van onze eigene krachten in een vrijgevochten onafhankelijke Belgenland!”*¹⁵ In een brief aan een vriend schrijft hij: *“Ik voel niets voor het oorlogsleven, maar als ik rondom mij zie en hoor zoovelen onzer jongens ten oorlog gaan; als ik bemerk hoe men ook nu Vlaanderen wil kleineeren, dan zal ik soldaat worden om later – na de oorlog – recht te hebben tot spreken en zonder schroom voor Vlaanderens recht te kunnen uitkomen.”*¹⁶

9 Ildefons Peeters (1886-1929), kapucijn en priester, medestichter van de in 1915 opgerichte *De Belgische Standaard*. Peeters verbleef de hele oorlog in De Panne. In 1916 organiseerde hij de tentoonstelling ‘Kunst aan den IJzer’ in De Panne. (L. Schepens & P. Gunst, *Peeters, Ildefons*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, pp. 2410-2411.)

10 Juul Filliaert (1890-1948): boekhouder en schrijver, werd in 1915 redactiesecretaris van *De Belgische Standaard* en zette zich in voor allerlei culturele manifestaties. (N. Wouters, *Filliaert, Juul L.*, in: *NEVB [...]*, pp. 1140-1141.)

11 D. Vanacker, *De Frontbeweging, De Vlaamse Strijd aan de IJzer*, Koksijde, 2000, p. 40.

12 Frans Daels (1882-1974): arts in het Belgische leger tijdens de Eerste Wereldoorlog, stichter van het Secretariaat der Katholieke Vlaamse Hoogstudenten, medestichter van Heldenhulde. Daels onderhield sterke banden met de Frontbeweging. (Br. De Wever, *Daels, Frans*, in: *NEVB [...]*, pp. 836-839.)

13 Joris Van Severen (1894-1949): onderofficier en later officier aan het IJzerfront tijdens de Eerste Wereldoorlog. (R. Vanlandschoot, *Severen, Joris van*, in: *NEVB [...]*, pp. 2739-2745.)

14 Brief van Firmin Deprez aan Jules Callewaert, 24 september 1914, geciteerd in: M. Vanslebrouck, *Firmin Deprez [...]*, p. 144.

15 Brief van Firmin Deprez aan Jules Callewaert, 24 september 1914, geciteerd in: M. Vanslebrouck, *Firmin Deprez [...]*, p. 145.

16 Brief van Firmin Deprez aan Albert Pil, s.d., geciteerd in: M. Vanslebrouck, *Firmin Deprez [...]*, p. 151.

< Wapenbroeders Cyriel (rechts) en Firmin Depez in Octeville in november 1915. [Torhout, familiearchief Firmin Depez]

Firmin Depez start zijn opleiding in het Centre d'Instruction n°5 in Octeville in Cherbourg. Op 27 juni zit Depez in Bayeux in het Centre d'Instruction Sous-Lieutenant Auxiliaire d'Infanterie (CISLAI). Hij krijgt er een opleiding tot officier. Depez spreekt er op 21 juli de soldaten toe en zegt hij dat België als plicht heeft na de oorlog de Vlamingen, die de meerderheid in het strijdend leger hebben, hun rechten te geven. Een gewaagde uitspraak die wat stof doet opwaaien, maar verder zonder consequenties is.¹⁷ In Frankrijk ziet hij in november 1915 zijn broer Cyriel terug. Cyriel is al sinds begin augustus 1914 bij het leger en is onderofficier bij de artillerie. Ze laten zich samen

portretteren en dit unieke portret sturen ze op naar nonkel Constant en de huishoudster Sylvie Jacques die als vluchtelingen in De Panne verblijven.

Op 1 januari 1916 moet Depez zich bij de 3de compagnie van het 3de bataljon van het 6de Linieregiment voegen, onderdeel van de 2de Legerdivisie. Hij is blij en eind januari is hij al enkele keren naar de eerste linie en naar de voorposten getrokken. Hij blijft veel brieven schrijven en in een van de brieven schrijft hij:

"Ik ben helemaal over den IJzer op voorpost geweest en heb ronde gedaan, voor en bij de luisterposten, overal fluiten de vijandelijke kogels maar men wordt daar stilaan gerust in en men stapt vooruit omdat het plicht is. Het maakt me niets meer uit te moeten stappen waar elk ogenblik kan gebombardeerd worden. Wordt men getroffen, men sneuvelt als soldaat en martelaar van een der schoonste zaken."¹⁸

— 17 Brief van Firmin Depez aan Jules Callewaert, 24 september 1914, geciteerd in: M. Vanslebrouck, *Firmin Depez [...]*, pp. 147-149; Torhout, familiearchief Depez, verklaring Joris Lannoo over Firmin Depez, s.d.

Deprez is een graag gezien man en is geliefd bij veel collega-soldaten. Hij blijft ook actief in de Vlaamse beweging. Joris Lannoo¹⁹ is vol lof over zijn kameraad:

“Zekere nacht waren we allebei naast elkaar met onze mannen in stelling langs de leperlee. Hij had die dag al een mars van ongeveer twee uren met zijn mannen afgelegd, had in het eerste deel van de nacht een zware dienst in de loopgraven gehad en rond twee uren in de morgen werd hij verwittigd, dat hij als student in de rechten, een soldaat moest verdedigen dien in de vroege voormiddag voor de krijgsraad zou verschijnen. Deze soldaat en zijn dossier waren Firmin Deprez volstrekt onbekend! Hij legde dan toch nog een mars van anderhalf uur af. Maar die morgen heeft hij aan de krijgsauditeur verklaard dat hij in dergelijke omstandigheden niet meer zou pleiten.”²⁰

DE DOOD VAN FIRMIN DEPREZ

Tijdens de nacht van 21 mei 1916 is adjudant Firmin Deprez samen met de mannen van zijn peloton aan het werk in de tweede linie, ten zuiden van het gevaarlijke Driegrachten in Noordschote. Die nacht zullen de mannen in de Sous-Secteur-Central ter hoogte van Ferme Ravelaer zo'n 2.500 zandzakken vullen en 160m³ aarde verplaatsen om loopgraven uit te bouwen en te verstevigen.²¹ Ze houden niet van dit werk. In 1935 zet soldaat Michiel Aese uit Roeselare zijn herinneringen aan die avond op papier.

“Wij waren aan 't vullen van zakjes met aarde, op vijftig meters van den gravier en men zegde, gedaan is gedaan, maar bijna altijd moesten wij onze uren doen hetgeen de mannen van adjudant Deprez hem zeiden, neen zegde hij van deze maal zal het zoo zijn, en indien gij mij niet gelooven wilt, ben ik kontent er voren te wedden, mijn solde van acht dagen, tegen de uwe, en juist wanneer zij den handslag wilden geven, hoorden wij een doffen slag; ik vroeg aan mijne makkers is het gij die getroffen zijt, maar neen het noodlot had Adjudant Deprez getroffen, een van die zoogezegde verloren kogels had hem in volle keel getroffen en loodzwaar plofte hij ten gronde om niet meer op te staan.”²²

De dood van Deprez komt ook de legerleiding ter ore. In enkele van de talloze dagelijkse rapporten die worden opgesteld wordt zijn dood aangehaald. In het dagrap-

19 Joris Lannoo (1891-1971): drukker-uitgever in Tielt, oorlogsvrijwilliger, volgde samen met Firmin Deprez de opleiding tot hulponderluitenant in Frankrijk in 1915. Voor meer informatie over Joris Lannoo, zie: R. Vanlandschoot, *Joris Lannoo, Drukker en Uitgever voor Vlaanderen, 1891-1971*, Tielt, 1984 ; R. Vanlandschoot, *Een Vlaamse Viking aan het IJzerfront, Het verhaal van Joris Lannoo en zijn vrienden tijdens WO1*, Tielt, 2011.

20 R. Vanlandschoot, *Joris Lannoo [...]*, p. 77.

21 Brussel, Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, Documentatiecentrum, (verder afgekort als Brussel, KLM) Archief 2de Legerdivisie, dagdossier 22 mei 1916, Rapport du 21 au 22 mai 1916; Rapport sur les travaux effectués du 21 au 22 mai 1916.

22 Torhout, familiearchief Firmin Deprez, verklaring Michiel Aese, 27 november 1935.

port aan de Divisiecommandant worden de uitgevoerde werken en de belangrijkste gebeurtenissen van de afgelopen 24 uren vermeld. Onderaan het document staat er: "Note: Au cours du travail de nuit, à la Ferme Ravelaer, l'adjutant Deprez, 3/III/6, a été tué à 23h50, par balle de fusil".²³ Ook de genie maakt in het verslag gewag van zijn dood, weliswaar met een verkeerde naam, l'adjutant d'Inf. Deprime.²⁴ Maar het gaat ook hier over Firmin Deprez. Het nieuws van de dood van Deprez doet als een lopend vuur de ronde bij al zijn vrienden en kennissen. Zijn broer Cyriel hoort het droevige nieuws ook op 22 mei. Die dag zou hij normaal zijn verjaardag vieren.

Op 23 mei wordt Deprez begraven in Oostvleteren. Heel wat voormalige studenten, tal van vrienden en een heleboel officieren van het regiment en de divisie wonen de plechtigheid bij. Het is zijn voormalige studiegenoot en een van zijn beste vrienden, Leo Ghesquière,²⁵ die een van de drie grafredes uitspreekt: "*Vaarwel Firmin, goede vriend, dooden als gij sterven niet. Ze blijven leven in 't hart van allen die u hebben gekend en liefgehad. Met Firmin gaat een enorme moreele kracht verloren. God weze ons arm Vlaanderen genadig*".²⁶

23 Brussel, KLM, Archief 2de Legerdivisie, dagdossier 22 mei 1916, Rapport du 21 au 22 mai 1916.

24 Brussel, KLM, Archief 2de Legerdivisie, dagdossier 22 mei 1916, Rapport sur les travaux effectués du 21 au 22 mai 1916.

25 Leo Ghesquière (1891-1975): medeoprichter van de katholieke Vlaamse studentenvereniging Amicitia in 1911 in Leuven. Hij was student geneeskunde, officier en hulpdokter tijdens de Eerste Wereldoorlog.

26 Leo Ghesquière, geciteerd in: M. Vanslebrouck, *Firmin Deprez* [...], p. 178.

- ✓ Cyriel Deprez bij het graf van zijn broer Firmin. Rechts leest Leo Ghesquière een lijkrede voor, 23 mei 1916. [Torhout, familiearchief Firmin Deprez]

< Ontwerp van heldenhuldezerkje voor Firmin Deprez door Joe English, 1916. [ADV N, VPAY 6]

Zoals gangbaar in het Belgische leger krijgt Deprez een eenvoudig graf, met een officieel grafkruis: een standaard houten kruis, met witte letters én volledig in het Frans. Later in de oorlog wordt Deprez overgebracht naar de Militaire Begraafplaats van Hooglede. Naar aanleiding van de dood van Firmin Deprez en in opdracht van het Heldenhuldecomité ontwerpt Joe English het heldenhuldezerkje.²⁷ Het is een Keltisch kruis, als verwijzing naar hun Vlaamse en katholieke gedachtegoed en naar hun gevoeligheid voor de Ierse kwestie na de Paasopstand van april 1916. Hun beider vriend en uitgever Alfons De Groeve²⁸ die op dat moment in Nederland verblijft, verzorgt het eerste in memoriam Firminus Deprez. Dit is door English geïllustreerd met het Ierse *high cross* dat later ook model zal staan voor het Memoriaal van de IJzertoren.²⁹

De lichamen van veel soldaten worden in 1921 en 1922 gerepatrieerd en herbegraven in hun geboortedorp of in hun woonplaats. Ook Cyriel Deprez wenst dat het stofelijke overschot van zijn broer terug naar Torhout zou keren. Maar de legeroverheid gaat niet in op de aanvraag. Onder impuls van het Algemeen Katholiek Vlaamsch Studentenverbond (AKVS) is een grote plechtigheid gepland en deze op het laatste nippertje nog te moeten afzeggen is niet meer mogelijk. Met een lege kist vooraan de kerk gaat de herdenkingsdienst op 23 april 1919 gewoon door. Honderden mensen nemen eraan deel. De militaire overheid, die de begraafplaatsen beheert, vreest dat ondanks de weigering, het lichaam van Deprez toch zou worden opgegraven. Daarom krijgt de Rijkswacht de opdracht om dag en nacht het graf van Deprez te bewaken om een illegale ontgraving te voorkomen.³⁰ Net zoals de bewaking van het graf van

De lichamen van veel soldaten worden in 1921 en 1922 gerepatrieerd en herbegraven in hun geboortedorp of in hun woonplaats. Ook Cyriel Deprez wenst dat het stofelijke overschot van zijn broer terug naar Torhout zou keren. Maar de legeroverheid gaat niet in op de aanvraag. Onder impuls van het Algemeen Katholiek Vlaamsch Studentenverbond (AKVS) is een grote plechtigheid gepland en deze op het laatste nippertje nog te moeten afzeggen is niet meer mogelijk. Met een lege kist vooraan de kerk gaat de herdenkingsdienst op 23 april 1919 gewoon door. Honderden mensen nemen eraan deel. De militaire overheid, die de begraafplaatsen beheert, vreest dat ondanks de weigering, het lichaam van Deprez toch zou worden opgegraven. Daarom krijgt de Rijkswacht de opdracht om dag en nacht het graf van Deprez te bewaken om een illegale ontgraving te voorkomen.³⁰ Net zoals de bewaking van het graf van

27 J. Huijbrechts, *Geschonden en vergruisd. De heldenhuldezerkjes 1914-1918*, in: F. Seberechts (red.), *Onsterfelijk in uw steen. Soldatengraven, heldenhulde en de Grote Oorlog*, Antwerpen, 2016, pp. 31-39.

28 Alfons De Groeve (1885-1945): student in Leuven en actief in verschillende studentenverenigingen. Vanaf 1906 werkte hij mee aan de *De Vlaamsche Vlagge*. Advocaat in Brugge en vluchtte in 1914 naar Nederland. Daar startte hij een boekhandel en uitgeverij De Vlaamsche Boekenhalles. (S. Maes, *Groeve, Alfons de*, in: NEVB [...], pp. 1395-1360.)

29 A. De Groeve, "In memoriam Firminus Deprez", in: *Ons Leven-Hoogstudent, Oorlogsnummer 1914-1915-1916*, Leiden, pp. 26-30.

30 L. Ghesquière, *Firmin Deprez* [...], p. 229.

Christus, volgens Cyriel Verschaeve.³¹ Het verbod op repatriëringen wordt pas in november 1919 officieel ingesteld, voor een periode van zes maanden. Wellicht officialiseert de wetgever hiermee de praktijk van het leger. Hygiëne is de belangrijkste reden voor het verbod, want veel militairen zijn overleden aan de Spaanse griep. Nadien wordt deze periode nog met een halfjaar verlengd.³²

Op 18 augustus 1932 wordt het lichaam van Deprez alsnog opgegraven. Zijn broer Cyriel is samen met zijn zoon Firmin aanwezig. Dezelfde avond vertrekt het lichaam naar Kaaskerke. Twee dagen later volgt er een plechtige lijkdienst in de parochiekerk aldaar. Daags nadien, tijdens de 13de IJzerbedevaart wordt Deprez voor een derde keer begraven, ditmaal in de crypte van de IJzertoren. Vier mannen dragen zijn kist, waaronder zijn broer Cyriel en zijn vrienden Joris Lannoo, Michiel Bulckaert³³ en Leo Ghesquière. Samen met Renaat De Rudder, Joe English, de broers Van Raemdonck,

31 C. Verschaeve, *Voor Vlaanderen*, Brugge, 1955, p. 136.

32 Voor meer informatie over het repatriëren van de oorlogsdoden, zie: J. Van der Fraenen, *Individuele rouw of nationaal belang? Het repatriëren van de oorlogsdoden*, in: *De Grootte Oorlog voorbij, 1918-1928*, Tielt, 2018, pp. 220-227.

33 Michiel Bulckaert (1895-1968): Student in Leuven, raakte tijdens de Eerste Wereldoorlog zwaargewond aan het Belgische front. (E. Vandewalle & P. Gunst, *Bulckaert, Michiel*, in: *NEVB* [...], p. 663.)

- ✓ De stoffelijke resten van Firmin Deprez werden op 18 augustus 1932 opgegraven uit de Belgische Militaire Begraafplaats in Hooglede. Hij wordt vervolgens in de crypte van het IJzermemoriaal herbegraven. [Torhout, familiearchief Firmin Deprez]

Frans Van der Linden, Hubert Willems en Frans Kusters vindt hij een laatste rustplaats in de crypte. Elk van hen is afkomstig uit een andere provincie en ze symboliseren de strijd van het idealistische Vlaanderen. Firmin Deprez maakt nu deel uit van deze symboliek.

In 1936 wordt opnieuw hulde gebracht aan Firmin Deprez, naar aanleiding van twintig jaar heldenhulde. Ook tijdens de 29ste IJzerbedevaart in 1956, het Albrecht Rodenbachjaar naar aanleiding van de honderdste verjaardag van de geboorte van de dichter, staat hij opnieuw in de spotlights. Het is Joris Lannoo die dan de bedevaarders zal toespreken: Wat zou Firmin nog gestreden hebben en ook geleden hebben, was hij niet zo vroeg gesneuveld, zegt hij.³⁴ Leo Ghesquière zorgt bij die gelegenheid voor een korte biografie van Deprez, een bundeling van een driedelige biografische reeks die hij al eerder publiceerde in *Hernieuwen* in 1935 en 1936 en in *20 jaar "Heldenhulde"*.³⁵ Op 18 augustus 2001 wordt Firmin Deprez opnieuw begraven in de crypte, na een grondige renovatie van de site. Sinds 1999 was zijn lichaam geborgen in de kapel van de toren. Deze plechtigheid vindt plaats in het bijzijn van zijn neef en naamgenoot Firmin Octaaf Deprez.

DE PORTRETTEKENING VAN FIRMIN DEPREZ

Het gaat om een portret van ongeveer 100 cm bij 50 cm, met potlood getekend op dun tekenpapier. Het portret is niet gesigneerd of gedateerd. Firmin Deprez wordt niet geportretteerd als frontsoldaat in uniform en met snor zoals hij best gekend is, maar als een jongeman met netjes gekamd haar, zonder snor, gekleed in een wit hemd met stijve witte boord en das, met ondervest en jas. Hij kijkt de toeschouwer met een vriendelijke blik recht aan. Zoals veel kunstschilders en tekenaars maakt ook Joe English gebruik van foto's om een portret van een personage te tekenen of te schilderen.³⁶ Het getekende portret lijkt heel sterk op de foto die ook op het gedachtenisprentje van Firmin Deprez staat. Van dit gedachtenisprentje werden er tijdens de herdenkingsmis op 24 april 1919 maar liefst 1400 exemplaren uitgedeeld. Wellicht portretteerde de kunstenaar Deprez op basis van de foto. Deze foto, waarvan er geen origineel bewaard is gebleven, is waarschijnlijk genomen rond 1910. Dit is de periode waarin Deprez afstudeerde aan het Klein Seminarie in Roeselare en naar de Leuvense universiteit trok. Op basis van vroegere en latere foto's van Deprez is dit een zeer plausible aanname.

— 34 M. Vanslebrouck, *Firmin Deprez [...]*, p. 213.

35 *Hernieuwen*, *Algemeen orgaan voor kath. Studentenactie in Vlaanderen*, november 1935, pp. 82-88; december 1935, pp. 150-161; januari 1936, p. 216-231.; L. Ghesquière, *Firmin Deprez [...]*, pp. 27-66.

36 P. De Baere, Oorlogstekeningen van Joe English. Joe tekende 'Voor onze Vrouwen.', in: *Nieuwsbrief Joe English, kunstschilder*, jg. 6, 2014, nr. 18, pp. 2-5.

- > Gedachtenisprentje, uitgegeven ter gelegenheid van de herdenkingsmis voor Firmin Deprez op 24 april 1919.
[Torchout, familiearchief Firmin Deprez]

Paul C. De Baere, kunsthistoricus gespecialiseerd in het werk van Joe English, stelt in 1974 een catalogus³⁷ op van het werk van Joe English. Voor hem is de tekening van Firmin Deprez een onbekend werk. De Baere merkt op dat de tekentechniek bijzonder accuraat is en dat enkel opgeleide of erg ervaren kunstenaars dit beheersen. De tekening is natuurgetrouw, iets wat Joe English permanent nastreefde. *"Er zijn portretten van Joe bekend (geschilderde), die vrij minutieus details weergeven op een "droge" manier, d.w.z. dat hij ze niet suggereert, maar uitbeeldt. Dat is in dit portret helemaal het geval. Op stilistische gronden is het, denk ik, niet mogelijk om te beweren dat het van Joe niet kan gemaakt zijn. Maar er waren natuurlijk veel tekenaars aan het werk die zo'n prestatie konden neerzetten."* De Baere stelt zich terecht de vraag of Deprez ook met andere kunstenaars contact had.³⁸ Die kans is niet onwaarschijnlijk, maar bronnenmateriaal is hierover alsnog niet teruggevonden.

Bij het verwijderen van het kader van het portret is vastgesteld dat de oorspronkelijke tekening is uitgeknipt in een ovale vorm langs een hier en daar nog zichtbare potloodlijn. De tekening zelf is op een stevige rechthoekige drager gekleefd van 100 cm bij 50 cm, waardoor de eventuele schepranden van het tekenpapier niet meer zichtbaar zijn. De signatuur van de auteur en datum – als die al aanwezig waren geweest – zijn wellicht weggeknipt bij het inkaderen. Door dit degelijk knip- en plakwerk kan evenmin geen eventueel aanwezig watermerk van het gebruikte papier teruggevonden worden. Het portret vertoont hier en daar wat kleine scheurtjes. Mogelijk is het daarom op een stevigere drager gekleefd om het voor verdere schade te behoeden. Het oorspronkelijke formaat van de tekening is een rechthoekig doorschijnend blad, het zogenaamde 'boterpapier'. Joe English gebruikt deze papiersoort ook in het atelier van zijn vader om patronen te tekenen voor kledij, vaandels en vlaggen.³⁹

³⁷ P.C. De Baere, *Joe English (1882-1918). Leven, werk en betekenis*, RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1972, 3 volumes.

³⁸ E-mail van Paul C. De Baere per mail aan auteur Piet De Baere op 16 januari 2016.

³⁹ s.n., "Het borduuratelier English in Brugge", in: s.n., *Joe's Kunst, Joe English Kuntschilder 1882-*

HET DOEL VAN DE TEKENING

In de periode voor de Eerste Wereldoorlog organiseren de Leuvense studenten naar aanleiding van Onze-Lieve-Vrouw-Lichtmis op 2 januari jaarlijks een 'Lichtstoet'. Bij droog weer gaat deze stoet ook 's avonds uit. De senioren en medestudenten stappen achter de fanfare met de wapperende vlaggen. Soms zijn er ook verklede groepen en wagens die diverse taferelen uitbeelden. Er worden 'transparanten' meegedragen waarop de naam van de groep of het tafereel wordt vermeld, verlicht door een fakkel of een lamp.⁴⁰ Alle clublokalen waar de 'Lichtstoet' voorbij trekt, zijn eveneens versierd en verlicht. Aan de vensterramen zijn allerhande humoristische tekeningen of portretten gekleefd, prenten die heel typerend zijn voor elke club of vereniging. Deze transparanten zijn niet alleen geschilderd of getekend door getalenteerde liefhebbers, maar ook door kunstschilders die gestudeerd hebben aan academische hogescholen. Ook wordt er telkens een wedstrijd georganiseerd met een prijs voor de winnende persoon of groep en een prijs voor de meewerkende clublokalen en koffiehuisen die door een officiële jury toegekend wordt.⁴¹ Joe English is niet alleen lid van de wedstrijdjury, maar tekent zelf ook heel wat van die transparanten. Deze inzendingen mogen niet gesigneerd zijn vanwege de anonimiteit ten aanzien van de juryleden.

"Vooral den Vrijdagavond ging het er op af!", schrijft Alfons De Groeve, hoofdman van de West-Vlaamse studenten, in *Ons Leven*:

*"De laatste krachten werden ingespannen, want morgen zouden de feesten beginnen en de lichtstoet Leuven's straten doortrekken. Ook lag Joe English in de Parkstraat, tussen potten plakpapier en rollen papier, over zijn prachtige werk te zweeten. De zaterdag reed de jury de stad rond, hij was samengesteld uit de heren kunstschilders Em. Jacques en Joe English, en E.H. Dr. Phil. et litt. Jef De Cock, hoogleraar enz..."*⁴²

Ernest Claes, een student die zijn legerdienst doet in Leuven, noteert op 22 februari 1908 's avonds in zijn dagboek: *"Eilaas de lichtstoet kan niet uitgaan. Het regent dat het giet. Wij zitten 's avonds met een twintig man in de 'Brasseur', bovenzaal... Ook de schilder Joe English uit Brugge, Godecharle-prijs. Die heeft op het kot van Fons De Groeve acht dagen gewerkt aan de transparanten voor de lichtstoet en de verlichtingen van de studentenkotten..."*⁴³ De stoet gaat toch uit op zondag, nadat de jury met Joe English daags voordien haar ronde door de stad heeft gedaan.⁴⁴ Archiefmateriaal over deze lichtstoeten zijn er in het Leuvense universiteitsarchief echter niet bewaard. Dit archief is grotendeels in vlammen opgegaan in augustus 1914.

1918, tentoonstellingscatalogus, Diksmuide, 2008, pp. 70-77.

40 J. De Mey & M. Van Hoonacker, *Moeder Brugse 1885-1985*, Oostkamp, 1986, p. 87.

41 A. De Groeve, in: *Ons Leven*, jg. 20, 1908, p. 227.

42 A. De Groeve, in: *Ons Leven*, jg. 20, 1908, p. 227.

43 E. Claes, *Ik was student. Leuven, o dagen, schone dagen*, Leuven, 1971, p. 306.

44 s.n., in: *Ons Leven*, jg. 20, 1908, p. 236.

Is de portrettekening van Firmin Deprez een van de tekeningen die gekleefd werden aan een raam van zijn clublokaal Amicitia – beter bekend als het Waterkasteel⁴⁵ – bij een van de lichtstoeten tijdens zijn studentenperiode? Deprez is immers één van de medestichters en voorzitters van Amicitia. Het lokaal bestaat uit een brede geplaasterde gevel, met een toegangsdeur en drie grote vensterramen op de benedenverdieping waarop heel wat transparanten aangebracht worden...

De mogelijkheid bestaat dat de oorsprong van deze tekening terug te voeren is op de vooroorlogse Leuvense lichtstoeten. Joe English maakte de tekening dan als transparant of lichtprent voor de lichtstoet van 1911.⁴⁶ De basis voor de tekening is, zoals Joe English dit regelmatig doet, de eerder vermelde foto van Firmin Deprez, toen nog zonder snor. Latere foto's van Firmin Deprez zijn steevast met snor, zoals zijn portret dat wellicht tijdens zijn laatste academiejaar in Leuven is genomen. Ook op zijn foto's als militair in het opleidingskamp of als frontsoldaat draagt Deprez een snor.

Op basis van het materiële onderzoek en de stijlkenmerken kan het zijn dat de portrettekening bedoeld is als transparant of lichtprent. Het oorspronkelijk rechthoekig tekenvel wordt dan aan de vier randen vastgekleefd of gepapt opgehangen aan een verlicht vensterraam, zodat de tekening van buitenaf goed zichtbaar is. Dit verklaart ook waarom het portret zo groot is. Het moet duidelijk zichtbaar zijn van op een grotere afstand. Daarenboven kan dit ook verklaren waarom de tekening haar huidige vorm heeft. De vastgekleefde randen zijn wellicht beschadigd bij het losmaken van de tekening. Om de tekening te kunnen bewaren is ze ovaal uitgesneden en op een stevige drager gekleefd. Ook de andere kleinere scheurtjes zijn daarbij mooi hersteld.

HERKOMST VAN DE TEKENING

Op basis van een interview met de eigenaar van de tekening kan heel wat informatie verzameld worden over de herkomst ervan. Firmin's broer Cyriel houdt na de dood van zijn broer alles wat betrekking heeft op zijn broer goed bij in een grote koffer: krantenknipsels, zijn uitgebreide briefwisseling, documenten, foto's en brochures. Ook artefacten verzamelt hij in de kist. Zo is er sprake van enkele uniformstukken van Firmin Deprez en

— 45 S. Debaecke, *Van schachtendoop tot zwanezang, 100 jaar Vlaams Studentenleven te Leuven*, Alveringem, 1991, p. 67.

46 Zou het kunnen dat Joe English ook portrettransparanten tekende voor de andere bestuursleden van Amicitia? Werden die lichtprenten dan ook zo zorgvuldig bewaard? Verder onderzoek kan dit hopelijk uitwijzen.

^ Studentenpet van Firmin Deprez, ca. 1911-1914.
[Torhout, familiearchief Firmin Deprez]

van zijn studentenpet van de Leuvense universiteit. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat Cyriel Deprez maar al te graag de handen legt op een grote portrettekening van Firmin, eind jaren veertig. Bij de dood van Julia Ruysen, een ongetrouwde vriendin van de familie Deprez, mag Cyriel Deprez deze ingekaderde tekening van haar zolder halen. Ze krijgt een prominente plaats in zijn opeenvolgende woningen. Cyriels zoon, genoemd naar zijn gesneuvelde oom Firmin, zal na de Tweede Wereldoorlog meehelpen in de winkel van zijn vader. Wanneer Firmins moeder sterft in 1970, trekt de ondertussen getrouwde Firmin Deprez met de kinderen in de ouderlijke woning in. Cyriel Deprez, duidelijk beducht voor de spelende kinderen op zolder, laat de kist met memorabilia en documenten verbranden. De gesneuvelde Firmin Deprez zou geleden hebben aan een huidziekte, wellicht psoriasis. Cyriel Deprez wil vermijden dat de spelende kinderen de ziekte zouden oplopen wanneer ze de inhoud van de kist zouden verkennen. Slechts enkele spullen overleven de brand en zaten dus vermoedelijk niet in de kist: een handvol foto's, wat briefwisseling en Firmins studentenpet. De jonge Firmin Deprez is woedend over de vernieling van de fysieke herinneringen aan zijn oom. Ook hij zal nu de resterende zaken die refereren aan zijn naamgenoot koesteren en bewaren als bijzonder familie-erfgoed.⁴⁷

Cyriel Deprez overlijdt in januari 1971, maar het gezin van Firmin Deprez blijft nog een tijdlang in de ouderlijke woning en de bewuste tekening Deprez blijft hangen waar die al jaren hangt, in het kantoor van de zaak. Ook bij een latere verhuis naar een nieuwe woning in de stad verhuist de tekening mee en krijgt ze een prominente plaats in het bureau van het huis.⁴⁸ Vandaag is het portret nog steeds in handen van de familie Deprez. Hoewel er geen handtekening aanwezig is om dit te bevestigen, wordt binnen de familie steevast beweerd dat de portrettekening van de hand van Joe English is.⁴⁹ Daarop rijst de vraag: waar komt het portret vandaan en kan er via een andere weg bevestigd worden of English daadwerkelijk de auteur van het portret van Firmin Deprez is?

Julia Ruysen is niet getrouwd en heeft geen kinderen. Bij haar dood mag Cyriel Deprez de tekening van zolder halen.⁵⁰ Wellicht krijgt Ruysen de tekening uit de nalatenschap van haar broer, Urbain Ruysen die in 1947 overlijdt.⁵¹ Firmin Deprez en Urbain Ruysen kennen elkaar al voor de oorlog, namelijk sinds augustus 1904 in de Torhoutse studentenverenigingen. Het is door de kritische opmerkingen van Ruysen dat Deprez leert spreken voor een groep, en zijn betoog met gebaren kracht leert bijzetten.⁵² Ruysen is enkele jaren ouder dan Firmin Deprez en geeft zijn leven een volle-

— 47 Eigen verzameling documenten, mondelinge getuigenis van Hilda Demuyne (weduwe Firmin O. Deprez) aan auteur, 21 februari 2016.

48 Eigen verzameling documenten, mondelinge getuigenis van Hilda Demuyne.

49 Eigen verzameling documenten, mondelinge getuigenis van Hilda Demuyne.

50 Eigen verzameling documenten, mondelinge getuigenis van Hilda Demuyne.

51 Genealogische informatie bekomen via www.geneanet.org, februari 2016.

52 M. Vanslebrouck, *Firmin Deprez [...]*, pp. 27, 38, 39, en 69.

^ Een samenkomst van seminaristen in Brugge. V.l.n.r. Michiel English, Laurentius Jules Callewaert OP, Nestor Lodewyck en Urbain Ruysen. [Brugge, Archief Bisdom]

dig andere wending. In mei 1910 wordt Ruysen priester gewijd in het Groot Seminarie van Brugge. Een maand later gaat de kersverse geestelijke aan de slag als leraar aan het college van Blankenberge.⁵³ Bij het uitbreken van de oorlog wordt Ruysen zoals veel andere geestelijken gemobiliseerd. Aanvankelijk doet hij dienst als brancardier bij de Colonne d'Ambulance van het 2de bataljon van het 22ste Linierregiment van de 1ste Legerdivisie, maar op 25 oktober 1914 wordt hij hulpaalmoezener. Zo komt hij terecht in het Belgian Field Hospital,⁵⁴ een medische inrichting van Britse oorsprong in het Veurnse Bisschoppelijke College. Bijna al het personeel is er Brits. Eind januari 1915 trekken de belangrijkste militaire en medische inrichtingen uit Veurne weg. De Duitse artillerie beschiet immers meermaals de stad en deze is nu erg onveilig geworden. Het Belgian Field Hospital verhuist op 29 januari 1915 naar het rustoord Clep in Hoogstade. Het is ook Ruysen die als dienstdoend beheerder de eerste akte van overlijden zal opstellen.⁵⁵

Op 21 mei 1916, de avond van zijn dood, brengt Firmin Deprez nog een bezoek aan Ruysen in Hoogstade.

⁵³ A. Debruyne, Urbaan Ruysen, in: ODIS, 26 februari 2016, http://www.odis.be/lnk/PS_21552.

⁵⁴ Brussel, KLM, dossiers aalmoezener, AUM 126g, Urbain Ruysen.

⁵⁵ s.n., Het rustoord Clep te Hoogstade, aanvang / oorlogsjaren / verbouwing, Hoogstade, 1965, p. 38.

"Die avond was Firmin neerslachtig als had hij een voorgevoel dat er iets zou gebeuren. Ik beurde hem op en 't deed hem goed. Na lang talmen ben ik medegegaan en heb hem uitgeleid naar Elzendamme toe, waar hij met zijn volk in de schepen op de IJzer gelegerd was. Het was een treurige uittocht en weer overviel hem dat pessimisme, dat ik vroeger bij hem niet kende. Ik deed hem verder uitgeleide dan gewoonte. Het was een prachtige meiavond. (...) We namen afscheid juist alsof we elkaar niet meer zouden terugzien en ik liet hem gaan."⁵⁶

— 56 L. Ghesquière, *Firmin Deprez* [...], p. 223.

∨ Graf van Firmin Deprez in Hoogstade, ca. 1917.
[Torhout, familiearchief Firmin Deprez]

Nog tijdens de oorlog neemt aalmoezenier Ruysen het initiatief om het lichaam van Deprez te laten opgraven en over te brengen naar de Belgische Militaire Begraafplaats in Hoogstade, op een boogscheut van het hospitaal waar hij werkzaam is. Hij vindt de begraafplaats van Oostvleteren te gevaarlijk, want deze ligt te dicht tegen het front en regelmatig vallen er granaten op het dorp. Het risico dat de kerk en de begraafplaats hierdoor zouden worden beschadigd of vernield is niet onbestaande.⁵⁷ Wellicht vindt deze ontgraving in Oostvleteren en herbegrafenis in Hoogstade plaats in april 1917. Dan worden ook de eerste heldenhuldezerkjes geplaatst. Het heldenhuldezerkje is een reactie op de standaard Franstalige houten grafkruisen. Deze zijn een doorn in het oog van een aantal Vlaamsgezinden. Het is een initiatief van enkele kameraden van Deprez. Hij zou het eerste zerkje krijgen en ook op de ontwerp-tekening van Joe English staat 'Firmin Deprez' op het grafkruis. Het is een Keltisch Kruis, met opschrift

AVV-VVK en een vliegende Blauwvoet. Uiteindelijk zal hij niet de allereerste heldenhuldezerk krijgen, maar wel een van de eerste vijftien.⁵⁸ Ook zorgt Ruysen voor een nieuwe zinken kist.⁵⁹

^ Aalmoezenier Urbain Ruysen in de Normaalschool in Torhout. Naast hem zit Nestor Lodewyck, ca. 1919. [Brugge, Archief Bisdom]

De link tussen Firmin Deprez en Urbain Ruysen is wel erg duidelijk. Ze zijn al vrienden voor de oorlog en ook tijdens de oorlog hebben ze elkaar – wellicht meermaals – ontmoet. Daarenboven zorgt Ruysen voor het graf van Deprez in Hoogstade. Maar hoe komt Ruysen nu in het bezit van deze portrettekening? Er zijn een aantal mogelijke verklaringen. Ten eerste is het erg waarschijnlijk dat Urbain Ruysen en Joe English elkaar kennen. In mei 1910 wordt Ruysen tot priester gewijd in het Groot Seminarie in Brugge. Een van zijn medeseminaristen is Michiel English, de broer van Joe.⁶⁰ Vermoedelijk ontmoeten ze elkaar ook nog na de oorlog en komen de overleden vrienden en familieleden tijdens een van hun gesprekken aan bod. Krijgt of koopt Ruysen de tekening van Michiel English als herinnering aan zijn gesneuvelde vriend? Michiel English, de latere archivaris van het Bisschoppelijk Archief in Brugge, heeft ook wat in de pap te brokken in de nalatenschap van Joe English.

— 57 L. Ghesquière, *Firmin Deprez [...]*, p. 223.

58 D. Vanacker, *De Frontbeweging [...]*, p. 276. en Heldenhulde, Geplaatste Zerken, (vervolg), in: *De Belgische Standaard*, jg. 3, 28 april 1917, nr. 90, p. 2 ; J. Huijbrechts, *Geschonden en vergruisd. De heldenhuldezerkjes 1914-1918 [...]*, pp. 31-39.

59 L. Ghesquière, *Firmin Deprez [...]*, p. 230.

60 Brugge, Archief Bisdom Brugge, Reeks N66, dossier Urbaan Ruysen.

Ten tweede zullen Ruysen en Joe English elkaar zeker tegen het lijf gelopen zijn tijdens de Eerste Wereldoorlog. Als aalmoezenier in een veldhospitaal zal Ruysen wellicht in contact gestaan hebben met Joe English. English betreft immers een kamer in het Bisschoppelijk College van Veurne als assistent van dokter Frans Daels.⁶¹ Daarenboven zal de dood van Firmin Deprez beide mannen met elkaar in contact gebracht hebben: English ontwerpt het heldenhuldezerkje speciaal voor Firmin Deprez, terwijl Ruysen ervoor ijvert om Deprez een veilige laatste rustplaats te geven onder het heldenhuldezerkje in Hoogstade.

Of mag Ruysen de tekening al uit de handen van Firmin Deprez ontvangen tijdens diens studentenperiode?

Tot slot is het niet ondenkbaar dat Ruysen in contact staat met Cyriel Deprez. In 1919 keert hij niet terug naar het college in Blankenberge, maar krijgt hij een aanstelling als surveillant in het internaat van de Torhoutse normaalschool. Daar moet hij de net afgezwaide veteranen die hun in 1914 onderbroken studies weer opnemen, in het gareel houden.⁶² Ruysen is zelf afkomstig uit Torhout en vermoedelijk ontmoet hij daar ook Cyriel Deprez. Misschien krijgt hij dan de tekening rechtstreeks van Cyriel Deprez. Is het net daarom dat Cyriel Deprez eind jaren veertig goed wist dat de pentekening van zijn broer in handen is van Urbain Ruysens zus Julia?

Lang blijft Ruysen niet in Torhout. In 1922 ruilt hij Torhout in voor Oostende. Daar wordt hij directeur van de sociale werken. Een jaar later neemt hij de directeursfunctie op van het Vrije Technische Instituut van Oostende. In 1935 wordt hij er rector van de hogeschool. Die functie houdt hij snel voor bekeken. Een jaar later wordt hij pastoor in Woumen, bij Diksmuide. Op 11 november 1947 overlijdt Urbain Ruysen in Oostende.

BESLUIT

De vraag of het portret van Firmin Deprez werd gemaakt door Joe English, blijft uiteindelijk onbeantwoord. Nochtans toont het onderzoek naar de leefwereld en de sociale netwerken van Deprez aan dat de link tussen Deprez en English onmiskenbaar is. De mannen hebben elkaar goed gekend, dat staat buiten kijf. Meermaals lopen hun geschiedenissen door of naast elkaar. Op basis van Deprez' familieverhaal en het verleden van beide mannen kan geargumenteed worden dat het hier een werk betreft van Joe English. Toch is de herkomst van de tekening niet volledig helder en er blijft een cruciale leemte in het traject dat de tekening doorheen de jaren heeft afgelegd. De tekening kan dus niet voor de volle 100% aan English worden gekoppeld. Ook het kunsthistorisch onderzoek en de besproken stijkenmerken geven geen absolute zekerheid. Al is er evenmin bewijs dat de tekening niet van English' hand zou kunnen zijn.

— 61 L. Vandeweyer, *Joe English 1914-1918, kunstenaar tussen frontbeweging en activisme*, Diksmuide, 2008, p. 59.

62 Brugge, Archief Bisdom Brugge, Reeks N66, dossier Urbaan Ruysen, krantenknipsel 'Op die Begrafenis!', zaterdag 22 november 1947.